

ZABYTKI MIASTA

HERB MIASTA OŚWIECIM

Zabytki oraz inne atrakcje miasta można zwiedzać spacerując oznakowanymi szlakami:

„Z Auschwitz-Birkenau do Starego Miasta”	– trasa nr 1 – żółta
„Oświęcim powojenny”	– trasa nr 2 – czerwona
„Zabytki Starego Miasta”	– trasa nr 3 – niebieska

Informacji udziela:

Centrum Informacji Turystycznej

ul. Leszczyńskiej 12, 32-600 Oświęcim

tel.: +48 33 843 00 91

fax: +48 33 843 24 81

e-mail: it.oswiecim@msit.malopolska.pl

www: it.oswiecim.pl

Zaplanuj Swój pobyt w mieście Oświęcim:

oswiecim.wkraj.pl

oswiecim.treespot.pl

um.oswiecim.pl

	str.	trasa
OŚWIĘCIM - HISTORIA MIASTA	2	1
ZAMEK	8	3
WIEŻA OBRONNA	12	3
MUR OBRONNY I BASTEJA	15	3
TUNELE PODZIEMNE	15	3
KOŚCIÓŁ PW. MATKI BOŻEJ WSPOMOŻENIA WIERNYCH	16	3
KAPLICA ŚW. JACKA	19	3
KOŚCIÓŁ PW. WNIEBOWZİĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY	21	3
KOŚCIÓŁ PW. MATKI BOŻEJ BOLESNEJ	24	3
UKŁAD URBANISTYCZNY OŚWIĘCIMIA - FAZY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO MIASTA	26	3
RYNEK GŁÓWNY	30	3
DAWNY RATUSZ MIEJSKI	32	3
KAMIENICA ŚLEBARSKICH	33	3
DAWNY HOTEL „HERZ”	34	3
PAŁAC ŚLUBÓW	35	3
KAPLICA MAUZOLEUM RODZINY HALLERÓW W DWORACH	36	3
CMENTARZ PARAFIALNY	38	2
SYNAGOGA I MUZEUM ŻYDOWSKIE	40	3
CMENTARZ ŻYDOWSKI	42	2
PŁYTA NAGROBNA MIKOŁAJA MYSZKOWSKIEGO	43	1
MUZEUM I MIEJSCE PAMIĘCI AUSCHWITZ-BIRKENAU	44	1
MUZEUM ZAMEK W OŚWIĘCIMIU	45	2
BIBLIOGRAFIA :	46	

Osadnictwo na wzgórzu zamkowym w Oświęcimiu istniało już w XI wieku, jednak w dokumentach nazwa miasta pojawia się dopiero pod koniec XII wieku, kiedy istniała tu już rozległa kasztelania. Zabudowa grodu otoczona była obronnym wałem ziemnym. Gród i podgródzie z kościołem parafialnym zostały zniszczone w 1241 roku, w wyniku najeźdu ciągnących na Śląsk oddziałów tatarskich pod wodzą Baidara. W ramach odbudowy grodu po tym najeździe rozpoczęto na wzgórzu zamkowym budowę murowanej wieży obronnej - zachowanej do dziś. Oświęcim wchodził wtedy w skład księstwa cieszyńskiego. Nie znamy daty przyznania praw miejskich, przypuszczalnie mogło się to wydarzyć około roku 1291. W dniu 3 września 1291 prawa miejskie zostały potwierdzone przez Mieszka I księcia cieszyńskiego. W wyniku podziału księstwa cieszyńskiego w latach 1312-1317 powstało samodzielne księstwo oświęcimskie ze stolicą w Oświęcimiu. Władzę sprawowali w nim książęta ze śląskiej linii Piastów. Pierwszym rezydującym tu księciem był Władysław - syn Mieszka I cieszyńskiego, który razem ze swoją żoną Eufrozyną, uposażył i wybudował w Oświęcimiu kościół dominikański wraz z klasztorem. Z tej fundacji zachowana jest do dziś kaplica św. Jacka. Syn księcia Władysława - książę Jan I Scholastyk w 1327 roku złożył hołd lenny Janowi Luksemburczykowi, królowi Czech, uzależniając księstwo oświęcimskie na ponad sto lat od Korony Czeskiej.

Dokument z 1324 roku z pieczęcią księżnej Eufrozyny, żony pierwszego księcia oświęcimskiego Władysława; dokument w posiadaniu Klasztoru Cystersów w Mogile; fot. Paweł Pomykański.

Od końca XIII wieku Oświęcim był ważnym punktem na szlaku solnym - posiadał przywilej składowania i handlu solą wielicką najlepszej jakości, miał nawet swoje miary soli - tzw. „bałwany oświęcimskie”. Miastu przysługiwał również przywilej sędowniczy i prawo do składowania i handlu ołowiem, prawo poboru opłat od dwóch mostów na Wiśle i utrzymywania komór celnych. Oświęcim znany był także z handlu rybami, które dostarczano stąd nawet na królewski dwór w Krakowie. W 1445 roku nastąpił podział księstwa oświęcimskiego między trzech synów księcia Kazimierza. Utworzono wtedy księstwa: oświęcimskie, zatorskie i toszeckie. Księciem oświęcimskim został Jan IV, który w 1453 roku złożył hołd poddańczy królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi. Szlachta i mieszczaństwo oświęcimscy uczynili to samo rok później. W 1457 roku książę Jan IV sprzedał królowi polskiemu księstwo oświęcimskie, które przez osobę króla zostało włączone do Korony Polskiej. Pełne wcielenie księstwa do Polski nastąpiło dopiero w 1564 roku na mocy aktu inkorporacyjnego wydanego przez króla Zygmunta Augusta.

*Mapa Księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego
autorstwa Stanisława Porębskiego, 1592;
mapa w zbiorach Muzeum Zamek w Oświęcimiu.*

W 1503 roku wielki pożar zniszczył znaczną część miasta i zamek. Król Aleksander Jagiellończyk zwolnił Oświęcim od podatków na 15 lat i nakazał odbudowę całego zamku i fortyfikacji z systemem baszt, a także naprawę murów miejskich. Prace przy odbudowie trwały do 1534 roku. Najstarsza część zamku i fragment muru obronnego z basteją przy wschodniej ścianie wieży obronnej, pochodzą z tego właśnie okresu.

XVI wiek był bardzo pomyślny dla Oświęcimia. W obrębie murów miejskich znajdował się kościół parafialny z cmentarzem, rynek, ratusz i kościół dominikański. Poza ich obrębem, w rejonie dzisiejszej ul. Mikołajskiej, stał szpital - przytułek dla ubogich z drewnianym kościołem św. Mikołaja i cmentarzem.

W II poł. XVI w. pojawiają się w Oświęcimiu także pierwsi Żydzi, tworząc Gminę wyznaniową z synagogą i cmentarzem. Ich stabilną sytuację prawną i ekonomiczną określały przywileje, wydawane przez kolejnych polskich władców. Podstawą utrzymania oświęcimskich Żydów był handel (m.in. solą, przyprawami orientalnymi, takimi jak szafran i pieprz) oraz dochody z produkcji alkoholu i dzierżawy karczm. W przededniu I rozbioru, w 1765 r. mieszkało w Oświęcimiu 133 Żydów.

Okres pomyślności i dobrobytu mieszkańców zakończyło zdobycie miasta przez Szwedów w 1655 roku. Zostali oni wprawdzie wyparci z niego przez oddziały Jana Grzegorza Torysińskiego, ale po dwóch miesiącach zdobyli miasto ponownie - w odwecie niszcząc je i paląc. Z pięciuset domów pozostało dwadzieścia, z dwustu rzemieślników - zaledwie sześciu, skład solny przestał funkcjonować, zamek i kościół św. Mikołaja były w stanie ruiny. W 1676 roku w mieście mieszkało zaledwie 114 osób. Około 30 lat później zaraza pochłonęła ponad trzysta osób, a pożar zniszczył zabudowę przy rynku. Przez prawie 200 lat Oświęcim nie mógł podźwignąć się z upadku po „potopie” szwedzkim i kataklizmach, które nastąpiły bezpośrednio po nim.

W 1772 roku księstwo oświęcimskie, w wyniku I rozbioru Polski, znalazło się w granicach zaboru austriackiego jako część Galicji. Dziesięć lat później, na mocy dekrety cesarskiego o kasacji zakonów, zniesiono klasztor dominikański w Oświęcimiu. Zlikwidowano również cmentarz parafialny przy kościele Wniebowzięcia NMP i założono nowy - poza obrębem miasta. Przełomowym okresem dla Oświęcimia była połowa XIX wieku, kiedy to stał się ważnym węzłem kolejowym na trasie Kraków-Wiedeń. Do wybuchu II wojny światowej powstawały i działały tu zakłady przemysłowe, m.in. Fabryka Tektury Dachowej, Produktów Chemicznych i Asfaltu - Emil Kuźnicki, garbarnia, Fabryka Wódek i Likierów Jakuba Haberfelda, Fabryka Sztucznych Nawozów i innych przetworów chemicznych - Agrochemia, fabryki konserw rybnych „Ostryga” i „Atlantic”, Fabryka Maszyn Rolniczych „Potęga-Oświęcim”, Zjednoczone Fabryki Maszyn i Samochodów „Praga-Oświęcim”. W fabryce samochodów montowano - początkowo na podwoziach sprowadzanych z Czech - trzy typy samochodów „Praga-Oświęcim”: Piccolo, Alfa i Grand. Ogółem wyprodukowano ich około 1700 sztuk, znane były z bardzo wytrzymałej konstrukcji i solidnego wykonania. „Pragą-Oświęcim” jeździł słynny tenor Jan Kiepura, aktorka kabaretowa Zizi Halama i znakomity

Samochód „Praga-Oświęcim”, którym jeździł m.in. Jan Kiepura; fotografia ze zbiorów T. Firczyka.

Fragment koperty firmowej Zjednoczonej Fabryki Maszyn i Samochodów S. A. w Oświęcimiu; zbiory Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

malarz Wojciech Kossak. Jeden z zachowanych do dnia dzisiejszego modeli auta to Piccolo, który znajduje się w Muzeum Motoryzacji w Otrębusach koło Warszawy.

W roku 1867 w Radzie Miasta pojawili się także pierwsi żydowscy radni. W okresie międzywojennym wiceburmistrzem został dr Emil Reich. Ponadto, większość z powstających wówczas fabryk i przedsiębiorstw zakładana była przez kupców i przemysłowców żydowskich. Dla przykładu, w roku 1910 społeczność ta stanowiło 53% ogółu mieszkańców, a tuż przed wybuchem II wojny światowej już blisko 60%.

Karta pocztowa w zbiorach Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

W XIX wieku miało miejsce kilka groźnych w skutkach powodzi i pożarów miasta. Dwie kolejne powodzie, z lat 1805 i 1813, spowodowały osunięcie części wzgórza zamkowego - prawie 25 metrów dziedzińca runęło wraz z budynkami i murem obronnym do Soły, która zmieniła wtedy swoje koryto. Władze austriackie przeznaczyły wtedy zrujnowany zamek do rozbiórki. Na szczęście decyzji tej nie wykonano. Z kolei w pożarze w 1863 roku spłonęło 2/3 zabudowy miasta - w tym wieża kościoła parafialnego, dwie synagogi, ratusz i szpital - przytułek dla ubogich. W 1881 roku następny wielki pożar objął kościół parafialny, plebanię, wikarówkę, szkołę i szpital.

W 1910 roku utworzono Starostwo Oświęcimskie, którego biura umieszczono w odbudowanym zamku. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku również w zamku mieściły się biura starosty oświęcimskiego powiatu politycznego, wchodzącego od 1919 roku w skład województwa krakowskiego.

Tarcza herbowa ze stylizowanym orłem piastowskim z początku XX wieku na wschodniej elewacji zamku w Oświęcimiu.

Podczas II wojny światowej Oświęcim znajdował się pod okupacją niemiecką. Znajdujące się w granicach III Rzeszy miasto nosiło wtedy niemiecką nazwę Auschwitz. Wiosną 1940 roku na jego obrzeżach Niemcy utworzyli obóz koncentracyjny dla polskich więźniów politycznych, który od 1942 roku pełnił również funkcję ośrodka masowej Zagłady europejskich Żydów. Najcięższe represje wobec mieszkańców miasta były związane z budową i rozbudową KL Auschwitz. Masowe i brutalne wysiedlenia Polaków zaczęły się na terenie Zasola, które sąsiadowało

Most na rzece Sole wysadzony w powietrze 3.IX.1939 r. przez wycofujące się wojsko polskie; fotografia w zbiorach Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

bezpośrednio z tworzonym obozem. Z kolei w 1941 roku wszyscy żydowscy mieszkańcy Oświęcimia zostali wysiedleni do Będzina, Chrzanowa i Sosnowca. Blisko 90% zostało zamordowanych, większość w KL Auschwitz.

*Oświęcim pod okupacją niemiecką;
fotografia ze zbiorów T. Firczyka.*

27 stycznia 1945, w sobotę, nastąpiło wyzwolenie KL Auschwitz oraz miasta Oświęcim przez wojska radzieckie wchodzące w skład 60 Armii I Frontu Ukraińskiego. Upragniona wolność postawiła przed mieszkańcami nowe wyzwania i problemy. W pierwszej kolejności przystąpiono do prac porządkowych - wywożono gruz z placów i ulic, zasypywano doły po bombach, usuwano niemieckie napisy, przywrócono polską nazwę miasta Oświęcim. W okresie od lutego do maja 1945 władze miejskie pomagały mieszkańcom w zaopatrzeniu w żywność, ruszyło kilka zakładów pracy. Do miasta powróciła także garstka ocalałych z Zagłady Żydów. W 1947 roku polski Sejm przyjął ustawę o utworzeniu Państwowego Muzeum na terenach byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady. Na początku lat 60-tych XX w. ostatnie rodziny żydowskie wyjechały z Oświęcimia.

W 1951 roku utworzono powiat oświęcimski, który do 1975 roku wchodził w skład województwa krakowskiego. W wyniku reformy administracyjnej w 1975 roku, przestał istnieć powiat, a miasto znalazło się w obrębie nowo utworzonego województwa bielskiego. Od roku 1999 Oświęcim znów jest stolicą powiatu i tak jak kilka stuleci wstecz - znów należy do województwa małopolskiego ze stolicą w Krakowie.

Obecny budynek zamku oświęcimskiego wzniesiono na początku XVI wieku, a w wiekach następnych wielokrotnie przebudowywano. Pierwszy zamek - siedziba kasztelana w XII wieku - był zapewne drewniany, tak jak cały, funkcjonujący na wzgórzu zamkowym od około stu lat, gród. W czasie badań archeologicznych, w rejonie wieży obronnej, odkryto duży fragment - prawdopodobnie drogi wewnątrzgródowej ułożonej z drewnianych bali. Gród był ufortyfikowany, tzn. otoczony wałem ziemnym z częstokołem. Za panowania księcia Mieszka II opolskiego, w 1241 roku, Oświęcim został zniszczony przez Tatarów. Spalony gród odbudowano, rozpoczynając budowę murowanej wieży obronnej.

Zamek. Siedziba Muzeum Zamek w Oświęcimiu.
www.muzeum-zamek.pl

Pierwszym księciem, który zamieszkał w oświęcimskim zamku był Władysław, syn Mieszka I księcia cieszyńskiego.

Za czasów jego panowania, tj. w pierwszej połowie XIV wieku, ukończono budowę wieży obronnej, z fundacji książęcej pary wybudowano kościół i klasztor dominikanów. Brak jednak jakichkolwiek źródeł historycznych i ikonograficznych na temat zamku książęcego - nawet nie jest znane jego usytuowanie w obrębie wzgórza, które w XIV lub XV wieku opasano murem obronnym. Zamek w tym okresie gościł w swoich murach wiele znakomitości. Oświęcim, usytuowany na skrzyżowaniu głównych szlaków komunikacyjnych, był dla nich dogodnym miejscem noclegu. Pierwsza informacja dotyczy Elżbiety Rakuszanek - przyszłej żony Kazimierza Jagiellończyka, która na przełomie stycznia i lutego 1454 roku zatrzymała się w oświęcimskim zamku, po drodze do Krakowa, a towarzyszył jej orszak panów czeskich, austriackich i morawskich.

Od momentu sprzedaży księstwa oświęcimskiego w XVI wieku, królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi przez księcia Jana IV, w zamku rezydowali kasztelanowie królewscy. W tym czasie - od 27 do 29 lipca 1471 roku gościł w oświęcimskim zamku niezwykle orszak - król Kazimierz Jagiellończyk wraz z żoną Elżbietą, trzema biskupami polskimi i siedmioma książętami śląskimi, żegnał jadącego do Pragi syna - królewicza Władysława, którego prawa do korony czeskiej uznał czeski sejm. Przez trzy dni pobytu w Oświęcimiu towarzyszyło im siedem tysięcy jazdy i dwa tysiące piechoty - prawdopodobnie rozlokowanych po okolicznych wsiach.

Trzy lata później, w 1474 roku, przebywał w oświęcimskim zamku książę rybnicki Wacław, który szukał tu pomocy i schronienia przed wojskami króla Węgier - Macieja Korwina.

Zamek w Oświęcimiu, drzeworyt P. Boczkowskiego, 1878; zbiory Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

Średniowieczny zamek spłonął w 1503 roku wraz z kościołem parafialnym i dużą częścią miasta. Odbudowano go w ciągu 5 lat na polecenie króla Aleksandra Jagiellończyka. Prace przy wzmacnianiu i rekonstrukcji murów trwały do 1534 roku. Z tego okresu do dziś zachowany jest fragment muru obronnego z basteją w północno-wschodniej części wzgórza oraz najstarsza, południowa część obecnego budynku zamkowego. W 1510 roku gościł w odbudowanym już zamku poseł papieski - tzw. „legat posłany”, który przebywał w Polsce ze specjalną misją.

Kilka lat później - 11 i 12 kwietnia 1518 roku, zatrzymała się w oświęcimskim zamku Bona Sforza d'Aragona, która z licznym orszakiem panów świeckich i duchowieństwa, jechała z Bari do Krakowa na swój ślub z Zygmuntem I i koronację.

Widok zamku w Oświęcimiu, drzeworyt K. Sosińskiego wg rys. L. Łepkowskiego, 1892; zbiory Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

Również przyszła żona Zygmunta Augusta - Elżbieta Habsburżanka, zatrzymała się w Oświęcimiu. Był to koniec kwietnia 1543 roku. Witął ją tutaj orszak żon polskich dostojników państwowych z Krakowa.

Prawdopodobnie, w nocy z 18 na 19 czerwca 1574 roku, zatrzymał się w oświęcimskim zamku król Henryk Walezy - uciekający potajemnie z Polski do Francji.

Na początku XVII wieku zamek znów spłonął. W czasie odbudowy poszerzono go, przesuając ścianę wschodnią w kierunku krawędzi wzgórza o około 2m.

W czasie „potopu” szwedzkiego zamek został dwukrotnie zdobyty a następnie spalony przez Szwedów. Od tego czasu stopniowo popadał w ruinę. Mimo uchwały sejmowej, nakazującej pilne prace remontowe, nigdy już nie odzyskał dawnej świetności.

W 1765 roku przeprowadzono lustrację zamku - opis świadczy o fatalnym stanie budynków i murów obronnych: „Wchodząc do zamku jest most z dylów, z tego brama z wrotami podwójnymi (...). Za temi drzwiami ciągnie się mur z oboch stron ku dziedzińcowi, porysowany (...), na dziedzińcu archiwum ksiąg grodzkich, drzwi do niego żelazne z zamkiem (...) okno jedno w ołowiu z kratą żelazną (...). Dalej kuchnia (...), spiżarnia z zamknięciem, (...) stamtąd schody drewniane ciągnące się na drugą kondygnacją gdzie ganek drewniany (...). Po prawej stronie pokój, w którym okno taflowe, piec kaflowy (...). Dalej sala (...), w tej sali mur porysowany. Potym kaplica spustoszała. Dalej izdebka (...). Wieża w narożniku murowana.” Z tych budynków jedynie wieża przetrwała następne stulecia.

*Widok zamku piastowskiego z okresu ck starostwa w Oświęcimiu;
karta pocztowa; zbiory Muzeum Zamek w Oświęcimiu.*

Na początku XIX wieku miały miejsce dwie katastrofalne w skutkach powodzie. W 1805 roku Soła przesunęła swoje koryto pod samo wzgórze zamkowe, a w 1813 roku wezbrała tak gwałtownie, że niemal połowa wzgórza wraz z budynkami runęła do wody. W tym czasie w zrujnowanym zamku i w wieży obronnej urządzono skład soli. Kilka lat później władze austriackie przeznaczyły zamek do rozbiórki - jednak ruinę kupił na licytacji Kajetan Russocki - były adiutant Napoleona Bonaparte. Urządził w zamku kancelarię dominialną i urząd pocztowy. Zamek odziedziczyła po nim córka - Leokadia Dąbska, której dzieci sprzedały później zadłużony budynek kupcom żydowskim: Landauowi, Schnitzerowi i Schönerowi. Nowi właściciele urządzili w nim wtedy sklepy handlowe.

W 1904 roku kupił zamek Karol Kaszny - urzędnik kolejowy, który przeprowadził remont zamku i wieży, a następnie urządził w nim hotel „Zamek”, winiarnię i piwiarnię. W tym czasie zamek został podwyższony o jedną kondygnację a na ścianie wschodniej umieszczono tarczę herbową ze stylizowanym orłem piastowskim z literą „O” na piersi - nawiązującą do księstwa oświęcimskiego. W 1910 roku Kaszny wydzierżawił zamek nowo powstałemu Starostwu Oświęcimskiemu. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku w zamku mieściły się biura starosty. Następnym właścicielem zamku był Jakub Haberfeld, który urządził w nim skład wódek i win ze swojej fabryki. W 1926 roku Wydział Powiatowy w Białej Krakowskiej wykupił zamek, a w latach 1928-1931 przeprowadzono jego kapitalny remont. Między wieżą obronną a zamkiem, w miejsce zabudowy parterowej, wzniesiono w tym czasie dwupiętrowy budynek z ryzalitem zwieńczonym neorenesansową attyką, na której umieszczono metalową sylwetę orła w koronie. Orzeł ten w 1939 roku został zrzuty przez Niemców do Soły. Obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum Zamek w Oświęcimiu a jego kopia od kilku lat zdobi attykę zamku.

Oświęcim. Wejście przez most do miasta z lewej strony Zamek Piastowski.

*Zamek i Most Piastowski; karta pocztowa z lat 30. XX wieku;
zbiory Muzeum Zamek w Oświęcimiu.*

Od 1929 do 1932 roku w zamku miał siedzibę samorządowy powiat oświęcimski. W 1932 roku Wydział Powiatowy w Białej wystawił zamek na sprzedaż, jednak do wybuchu II wojny światowej nie znalazł się nikt chętny do jego kupienia. W czasie wojny w zamku mieściły się niemieckie władze okupacyjne. W latach powojennych w zamku znajdował się początkowo Urząd Gminy Zbiorowej, a od 1952 roku Powiatowa Rada Narodowa w Oświęcimiu. Od 1975 do 1987 roku zamek był siedzibą władz miejskich Oświęcimia.

W latach 1999-2000 wyburzono klatkę schodową łączącą zamek z wieżą obronną i przeprowadzono badania archeologiczne w obrębie budynku zamkowego i wieży. W 2004 roku Urząd Miasta Oświęcim przeprowadził, przy wsparciu dotacji ze środków unijnych, kapitalny remont zabytku, który zakończył się w 2006 r. Z dniem 1 stycznia 2010 roku rozpoczęła swoją działalność instytucja kultury pod nazwą „Muzeum Zamek w Oświęcimiu”, działająca w oparciu o istniejące wcześniej Zbiory Historyczno-Etnograficzne.

Zamek w Oświęcimiu - widok współczesny.

WIEŻA OBRONNA

„...ma zamek oświęcimski wieżę murowaną z cegieł, dosyć wysoką i smukłą, która nad zamkiem z każdej strony góruje, łatwo mógłby cały gród oświęcimski owładnąć, kto by był opanował ową wieżę” - tak pisał w XV wieku Jan Długosz o najcenniejszym obecnie zabytku Oświęcimia. Gotycka wieża obronna jest jedną z najstarszych budowli z cegły w Małopolsce i najwyższym zachowanym murem gotyckim na południu Polski.

Budowę wieży rozpoczęto prawdopodobnie po 1241 roku, w ramach odbudowy spalonego przez Tatarów grodu. Pierwszą fazę budowli stanowi, znajdujący się dzisiaj poniżej poziomu dziedzińca, mur z ciosów kamiennych. Z tego okresu pochodzi też połączony z wieżą fragment niedokończanego nigdy muru przy jej narożniku, świadczący o tym, że wieża w pierwotnych planach miała być fragmentem jakiegoś

*Wieża obronna,
połowa XIII
- początek XIV wieku.*

Detal murów wieży.

większego - niezrealizowanego systemu obronnego. Wieża wzniesiona jest na planie kwadratu o grubości ścian około 4 metrów. Budowę przerwano z nieokreślonego powodu. Prace podjęto ponownie na początku XIV wieku, budowę ukończono, ale już nie z kamienia tylko z ręcznie formowanej cegły, licującej mur z zaprawy wapiennej. Wieża została ukończona jako budowla wolnostojąca - tzw. „wieża ostatniej obrony”. Dolny poziom był niedostępny z zewnątrz i bez ciągu komunikacyjnego we wnętrzu. Pierwotnie istniały dwie lub trzy górne kondygnacje. Nie wiadomo jak wyglądał najwyższy poziom ani jaki był dach - można przypuszczać, że był podobny jak na wizerunku wieży w herbie Oświęcimia. Jedyne pierwotne wejście do wieży, z kamiennym ostrołukowym portalem, znajduje się dziś 10 metrów nad poziomem dziedzińca. Prowadziły do niego kiedyś drewniane schody zewnętrzne. Na poziomie wejścia znajduje się sala mieszkalna ze sklepieniem klasztornym, przymurowanym wtórnie w XVI wieku, kominkiem w narożniku i oknem w ścianie wschodniej, przy którym zachował się fragment belki z pomostu dla łucznika. Dzisiaj podłogę stanowi tu prowizoryczny, drewniany podest. Do XIX wieku, prawdopodobnie z otworu w podłodze tej sali, opuszczano się na linach na poziom dolny, w którym czasami przetrzymywano więźniów. Na wyższe kondygnacje prowadzi klatka schodowa, wymurowana w grubości muru. W XVI wieku wieżę podwyższono o niezachowaną do dziś kondygnację, krytą gontowym dachem zwieńczonym miedzianą kulą. Po „potopie szwedzkim” wieża, podobnie jak pozostałe budynki na wzgórzu zamkowym, popadła w ruinę.

Widok z wieży zamkowej.

W XIX wieku na poziomie dziedzińca wybito wejście do wieży, a do wnętrza wprowadzono drewniane, prowizoryczne schody. Na początku XX wieku właściciel zamku - Karol Kaszny przeprowadził remont obejmujący także wieżę. Miał przyznaną subwencję od krakowskiego urzędu konserwatorskiego pod warunkiem przekazania wykopanych znalezisk do muzeum w Krakowie. Wtedy właśnie uzupełniono ubytki w murze wieży a poziom górny przykryto dachem namiotowym krytym dachówką. W latach 1928-1931 połączono wieżę z zamkiem, wznosząc między nimi dwupiętrowy budynek, przez co wieża zatraciła swój pierwotny charakter „wieży-słupa”.

W ramach zabezpieczających prac konserwatorskich, przeprowadzonych w latach 1984-1986, wymieniono dach na wieży i schody we wnętrzu. W 1997 roku wyburzono garaże z lat 50-tych XX wieku, odsłaniając ścianę północną. W latach 1999-2000, w trakcie badań archeologicznych, wyburzono klatkę schodową zamku przylegającą bezpośrednio do wieży. Klatka ta od kilku lat groziła zawaleniem. W 2010 roku zakończone zostały prace renowacyjne, mające na celu udostępnienie tej ważnej i atrakcyjnej części zamku zwiedzającym.

MUR OBRONNY I BASTEJA

Przy północno-wschodniej krawędzi wzgórza zamkowego zachował się, około sześciometrowej długości, fragment muru obwodowego z przylegającą do narożnika wieży basteją. I mur, i basteja pochodzą z okresu odbudowy zamku po pożarze w 1503 roku. Mur o grubości około 2 m, wzniesiony jest z dzikiego kamienia i cegły, ze śladami wielokrotnych wtórnych przemurowań. Basteja, która była elementem flankującym obwód obronny, wybudowana jest na planie koła o średnicy około 4,5 m.

TUNELE PODZIEMNE

Według Jana Stanka: „Miejscowa legenda głosi, że zamek oświęcimski połączony jest tunelem podziemnym z dawnym klasztorem dominikańskim” - czyli obecnym salezjańskim. I być może tkwi w tym ziarno prawdy, gdyż kościół i klasztor dominikanów położony był na wzgórzu nad Sołą, czyli w miejscu naturalnie trudno dostępnym. Podobno w czasie okupacji niemieckiej - tak w każdym razie pisze J. Stanek w swojej książce „Z dziejów ziemi oświęcimskiej” z 1959 roku - „podczas prac ziemnych koło starej żydowskiej bożnicy przy ul. Berka Joselewicza (...) odkryto tunel podziemny prowadzący do zamku i klasztoru”. Dziś jedynie badania archeologiczne mogłyby potwierdzić te legendy - lub ostatecznie im zaprzeczyć.

Obecnie istniejące dwa podziemne tunele, które krzyżują się około 11 m poniżej dziedzińca zamkowego, mają niestety dużo krótszą historię. Starszy z nich, wąski tunel biegnący z zachodu na wschód, nazywany jest „długim” lub „austriackim”. Wybudowano go przypuszczalnie przed 1914 rokiem. Pierwotnie jego wyłoty znajdowały się po obu stronach wzgórza. Obecnie jedyne wejście do tunelu znajduje się po stronie zachodniej, przy ul. Bulwary nad Sołą. Tunel ten ma gruszkowaty przekrój a jego ściany wymurowane są z cegieł. Około 22 metrów od wejścia znajduje się studnia, która pierwotnie dostępna była z dziedzińca zamku, a której dno sięga poniżej poziomu wody gruntowej. Drugi z tuneli, o kierunku północ-południe, wydrążony został przez Niemców w latach 1940-1944 i nazywany jest tunelem „poprzecznym”. Obudowę jego stanowią łupiny żelbetowe o przekroju niepełnej elipsy. Służył jako schron przeciwlotniczy. Budowa tunelu „poprzecznego” nie została ukończona, co po kilkudziesięciu latach doprowadziło do powstania zapadlisk, grożących uszkodzeniem konstrukcji zamku. W 1984 roku rozpoczęto interwencyjne prace zabezpieczające i badania archeologiczne w obrębie wzgórza zamkowego. Wypełniono zapadliska, wzmocniono konstrukcję tuneli, a ich najbardziej zniszczone fragmenty zrekonstruowano.

KOŚCIÓŁ PW. MATKI BOŻEJ WSPOMOŻENIA WIERNYCH

Historia kościoła salezjańskiego sięga pierwszej połowy XIV wieku, kiedy to książę oświęcimski Władysław, syn Mieszka I księcia cieszyńskiego, wraz ze swoją żoną Eufrozyną, wybudował - lub ukończył budowę rozpoczętą z inicjatywy ojca - zespół klasztorny dominikanów w Oświęcimiu. Według Jana Długosza był czwartym z kolei klasztorem tego zakonu w Polsce, wyróżniającym się spośród innych wielkością i pięknym

Karta pocztowa z ok. 1907 r. przedstawiająca ruiny kościoła dominikanów (mylnie nazwane zamkiem) i kaplicę św. Jacka; zbiory Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

położeniem na wzgórzu nad Sołą, „w godny uwagi sposób z palonych cegieł wybudowanym”.

Zespół klasztorny składał się z orientowanego gotyckiego kościoła pod wezwaniem Św. Krzyża, do którego przylegał czworokątny dziedziniec, zamknięty z czterech stron przez budynki klasztorne.

Z dawnego klasztoru dominikańskiego do dziś zachowany jest tylko gotycki kapitułarz - obecnie kaplica św. Jacka - i fragmenty murów kościoła Św. Krzyża, przebudowanego przez księży Salezjanów na przełomie XIX i XX wieku.

Gotycki kościół pod wezwaniem Św. Krzyża był budowlą jednonawową z prostokątnie zamkniętym prezbiterium. Miał około 55 m długości, wysokość murów nawy wynosiła 21 m. Nawa przykryta była drewnianym stropem a prezbiterium, węższe i niższe, sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Kościół był orientowany, wejście dla wiernych znajdowało się po stronie północnej a dla zakonników od strony dziedzińca czyli od południa. We wnętrzu znajdował się ołtarz główny i trzy ołtarze boczne: św. Mikołaja, św. Magdaleny oraz Matki Bożej Różańcowej - obraz z tego ołtarza znajduje się dzisiaj w kościele Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Oświęcimiu. W krypcie pod prezbiterium, według Jana Długosza, pochowani byli książęta i kasztelanowie oświęcimscy.

Od 1782 roku zabudowania dominikańskie stopniowo popadały w ruinę, gdyż na mocy dekretu o kasacji zakonu, wydanego przez cesarza austriackiego Józefa II, część zakonników musiała opuścić Oświęcim a klasztorowi odebrano wszelkie

Kompleks Salezjański; budynki z początku XIV wieku, przebudowane na przełomie XIX i XX wieku - widok od wschodu.

dobra i nadania ziemskie. Sześciu zakonników, którzy nie chcieli przenieść się do innych klasztorów znajdujących się poza zaborem austriackim, pozostało w Oświęcimiu na tzw. dożywociu. Nie byli jednak w stanie utrzymać kościoła, budynków klasztornych ani nawet siebie. W 1845 roku zrzuciono grożący zawaleniem dach kościoła, a sklepienie prezbiterium zawaliło się do wnętrza. Z opisu Władysława Łuszczkiewicza dowiadujemy się, że „białe ściany kościelne zdobiły tu i ówdzie ślady polichromii, a w chylące się ku upadkowi wdzięczne rozetowanie wysmukłych gotyckich okien wkładały się promienie słońca, igrając z zielenią podłogi murowanej”.

Opuszczone budynki poddominikańskie często zmieniały właścicieli. Kajetan Russocki, który w 1819 roku otrzymał dobra klasztorne, kupione przez jego wuja Idziego Russockiego - proboszcza oświęcimskiego, urządził w ruinach stajnie dla koni pocztowych, składy siana i słomy. W 1872 roku kupcy żydowscy - Landau i Schönker, kupili zrujnowane budynki i urządzili tu składy handlowe. W prezbiterium kościoła wybudowano drewnianą szopę, w której przechowywano naftę a beczki z nią przetaczano po „rampie” z kamiennej, średniowiecznej płyty nagrobnej Mikołaja Myszkowskiego, wyrwanej z posadzki prezbiterium.

Od 1898 roku właścicielem ruin zostało Zgromadzenie Księży Salezjanów, których sprowadził do Oświęcimia ks. Andrzej Knycz - ówczesny proboszcz parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Pozostałości budynków mieszkalnych zostały rozebrane. Dawny kościół Św. Krzyża - od tej pory Matki Bożej Wspomożenia Wiernych - przebudowano według projektu inż. Mario Cera-

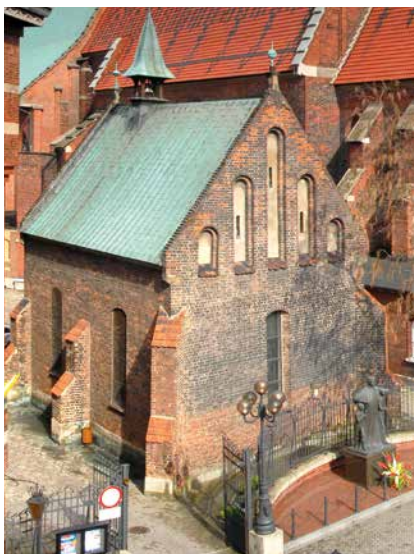
*Fasada kościoła
MB Wspomożenia
Wiernych
(mury prezbiterium
dawnego kościoła
dominikańskiego
św. Krzyża).*

diniego: dobudowano nowe prezbiterium od strony zachodniej, kościół przeorientowano - wybijając wejście główne w dawnej ścianie ołtarzowej od strony ul. Jagiełły. 19 sierpnia 1900 roku odbyło się pierwsze nabożeństwo w odrestaurowanej części ruin. W 1906 roku przerwano prace budowlane wskutek interwencji konserwatorskiej. Przebudowę, której efektem jest obecna bryła kościoła, dokończono dopiero w latach 1975-1984.

We wnętrzu kościoła nie zachowało się nic z dawnego wyposażenia. W 1904 roku ołtarz główny zdobiła figura Matki Bożej Wspomożenia Wiernych, ofiarowana tu przez Zgromadzenie Salezjańskie z Turynu. W 1907 roku została zastąpiona kopią turyńskiego obrazu Wspomożycielki, namalowaną przez oświęcimskiego malarza - Jana Szczęsnego Stankiewicza. W 1906 roku wzniesiono osiem bocznych ołtarzy. Po wojnie, w 1958 roku zbudowano organy, a w latach 1962-1964 wybudowano ołtarz główny według projektu salezjanina - inż. Jana Kajzera.

KAPLICA ŚW. JACKA

Kaplica św. Jacka jest jedynym zachowanym budynkiem z zespołu klasztorного dominikanów w Oświęcimiu. Wzniesiona z fundacji książęcej, tak jak pozostałe budynki dominikańskie, w pierwszej połowie XIV wieku, pierwotnie pełniła funkcję kapitułarza - czyli miejsca narad zakonników. W 1594 roku kapitułarz ten został przemianowany na kaplicę pod wezwaniem św. Jacka Odrowąża - kanonizowanego wtedy dominikanina z Polski, nowego patrona zgromadzenia. W XIX wieku, opuszczone przez

*Kaplica św. Jacka
z początku
XIV wieku.*

dominikanów, zrujnowane budynki, używane były zazwyczaj jako magazyny. W kaplicy św. Jacka urządzono wtedy skład kości i szmat. W 1894 roku komitet obywatelski utworzony przez ks. Andrzeja Knycza, wykupił kaplicę z rąk kupców żydowskich. Dzięki komitetowi odrestaurowano ją pod nadzorem konserwatorskim prof. Odrzywolskiego, a już 19 sierpnia 1894 roku, w dniu św. Jacka, odbyła się uroczystość poświęcenia budynku. W tym czasie kaplica została w niewielkim stopniu przebudowana - wyburzono przedsionek, a rozetkę z niego wmurowano nad

Wnętrze i detale dekoracyjne kaplicy św. Jacka.

wejściem, zmieniono dach z czterospadowego na dwuspadowy, dodano szczyty z blendami, powiększono okna i umieszczono na dachu sygnaturkę.

Poza tymi zmianami kaplica zachowała swój gotycki charakter. Jest budowlą dwuprzęsłową z nietynkowanej cegły, wzniesioną na planie prostokąta, z przyporami, ze sklepieniem krzyżowo-żebrowym, z kamiennymi żebrami i zwornikami. Nie zachowało się nic z wystroju kaplicy oprócz XVII-wiecznego, wmurowanego w ścianę, marmurowego epitafium Mikołaja Mostowskiego.

W czasie przebudowy ruin kościoła Św. Krzyża do podziemi kaplicy św. Jacka przeniesiono szczątki osób pochowanych w krypcie pod prezbiterium.

KOŚCIÓŁ PW. WNIEBOWZIECIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY

Przypuszczalnie w tym samym miejscu, gdzie dziś stoi kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, już w XII wieku istniał drewniany kościół parafialny dla mieszkańców oświęcimskiego podgrodzia. W obrębie grodu na wzgórzu zamkowym zapewne znajdowała się kaplica. Ten pierwszy kościół w Oświęcimiu spłonął, tak jak zresztą gród i podgrodzie, w czasie najazdu Tatarów w 1241 roku. W drugiej połowie XIII wieku wzniesiono w jego miejscu nowy, częściowo murowany kościół parafialny, którego istnienie potwierdza w swoich kronikach Jan Długosz.

*Kościół Wniebowzięcia NMP z XVI-XIX wieku,
widok od wschodu.*

Średniowieczny kościół spłonął w 1503 roku - razem z zamkiem i większą częścią zabudowy miasta. Kościół odbudowano w stylu wczesnego renesansu. Prace budowlane w obrębie kościoła prowadzono również w latach 1527-1529. Z tego okresu pochodzi portal z prezbiterium do zakrystii, z datą „1529” w nadprożu. Ze średniowiecznego kościoła pozostały zaledwie dwa relikty. Pierwszym z nich jest kamienny, ostrołukowy portal w południowej ścianie nawy, od strony ulicy Dąbrowskiego, z zamurowanym obecnie przejściem i umieszczonym w nim wizerunkiem św. Krzysztofa. Drugi relikw to ostrołukowe wejście - również zamurowane, z kutymi żelaznymi drzwiami, w ścianie zachodniej, obok wieży kościelnej. Prezbiterium XVI-wiecznego kościoła było przykryte sklepieniem kolebkowym z lunetami, natomiast mury nawy i wieży kościelnej sięgały tylko do wysokości okien, powyżej nich ściany, strop, nawy oraz wieża były drewniane.

W 1656 roku Szwedzi spalili miasto, w tym także kościół parafialny. Odbudowa trwała blisko 25 lat. W jej wyniku ściany nawy wymurowano już na całej wysokości i przykryto ją sklepieniem kolebkowym.

Kościół Wniebowzięcia NMP, gotycki portal ze św. Krzysztofem.

W XIX wieku w Oświęcimiu miały miejsce dwa wielkie pożary. W sierpniu 1863 roku spłonęło 2/3 zabudowy miasta, w tym wieża kościoła parafialnego, w której stopiły się dzwony. Odbudowa kościoła i całego miasta trwała 14 lat. W czerwcu 1881 roku kolejny pożar strawił m.in. kościół z plebanią i wikarówką. Po raz kolejny kościół odbudowano. Tym razem wymurowano górne kondygnacje strzelistej wieży kościelnej. Od tej pory sylwetka kościoła, w niezmienionej formie, zachowana jest do dziś.

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny jest budowlą orientowaną, trójnawową, z prostokątnie zamkniętym prezbiterium, oraz z wieżą na osi fasady zachodniej i kaplicą przy ścianie północnej nawy. We wnętrzu sklepienia i filary zdobią dekoracje stiukowe. Ołtarz główny, późnobarokowy, z naturalnej wielkości figurami św. Piotra i św. Pawła, pochodzi z XVIII wieku, a przebudowany został w drugiej połowie XIX wieku. Oprócz niego w kościele można zobaczyć dwa piękne krucyfiksy: XVII-wieczny w krużganku pod wieżą, oraz XVIII-wieczny na zewnętrznej ścianie wschodniej prezbiterium. W przejściu z nawy do prezbiterium, naprzeciw ambony, stoi marmurowa chrzcielnica z metalową pokrywą z 1613 roku. Pierwotnie w pobliżu chrzcielnicy znajdowały się

marmurowe epitafia wmurowane w ściany - po remoncie kościoła w 2001 roku zostały przeniesione na filar południowy i zachodnią ścianę nawy. Najstarsze z nich to epitafium z czarnego marmuru, poświęcone księdzu Hieronimowi Russockiemu - z 1681 roku. Pozostałe epitafia pochodzą z XIX wieku. Ponadto w kościele przechowywane są trzy podominikańskie obrazy z XVIII wieku: Matki Bożej Różańcowej, św. Jacka i św. Dominika, feretron i ornaty - również z XVIII wieku, oraz zabytkowe kielichy mszalne.

*Kościół
Wniebowzięcia
NMP,
ołtarz główny.*

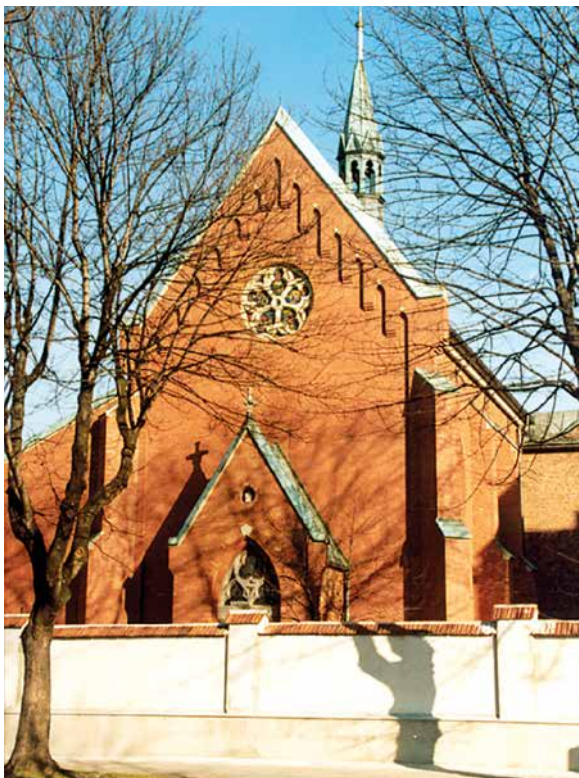
Po remoncie, przeprowadzonym w latach 2000-2001, zniknęły powojenne polichromie - sceny ze Starego i Nowego Testamentu, utrzymane w wąskiej gamie szarości, zgaszonych czerwieni i ugru, o bardzo uproszczonym, nawiązującym do kubizmu rysunku. Dziś jasne, pozbawione dekoracji malarskich ściany kościoła zdobią tylko dyskretne złocenia na sztukateriach.

Do końca XVIII wieku kościół Wniebowzięcia NMP otaczał cmentarz parafialny, który ogrodzony był murem z kilkoma bramami wejściowymi. Cmentarz zlikwidowano, część pochówków z niego, wraz z nagrobkami, przeniesiono na założony wtedy nowy cmentarz na obrzeżach miasta. Mur okalający cmentarz przy kościele wyburzyli Niemcy w 1941 roku, przesuwając ulicę Dąbrowskiego do samego muru kościoła.

KOŚCIÓŁ PW. MATKI BOŻEJ BOLESNEJ

Pierwszy budynek klasztoru Sióstr Serafitek w Oświęcimiu został wybudowany w 1895 roku. Dopiero dwa lata później poświęcono kamień węgielny pod budowę kościoła Matki Bożej Bolesnej - dzięki pomocy architekta Pawła Mullera z Bielska, który „z powodu ubóstwa sióstr” rozpoczął budowę na własny koszt. Kościół ukończono i poświęcono w 1899 roku.

Jest to niewielki budynek wzniesiony w stylu neogotyckim, z nietynkowanej cegły, opięty przyporami, z węższym i niższym prezbiterium zamkniętym absydą, jednonawowy. Dwuspadowy dach nawy zwieńczony jest smukłą sygnaturką. Wnętrze kościoła, ze sklepieniem krzyżowo-żebrowym, jest tynkowane i pomalowane na biało. Neogotycki ołtarz główny pochodzi z końca XIX wieku, podobnie jak ambona i ławki. Ołtarze boczne z obrazami św. Franciszka z Asyżu i św. Antoniego z Padwy, rzeźba Piety, konfesjonał i żyrandol pochodzą z pierwszych lat XX wieku.

*Kościół MB Bolesnej
z końca XIX wieku, widok od zachodu.*

Fragment nagrobka Matki Założycielki - bł. Marii Małgorzaty Szewczyk we wnętrzu kościoła MB Bolesnej.

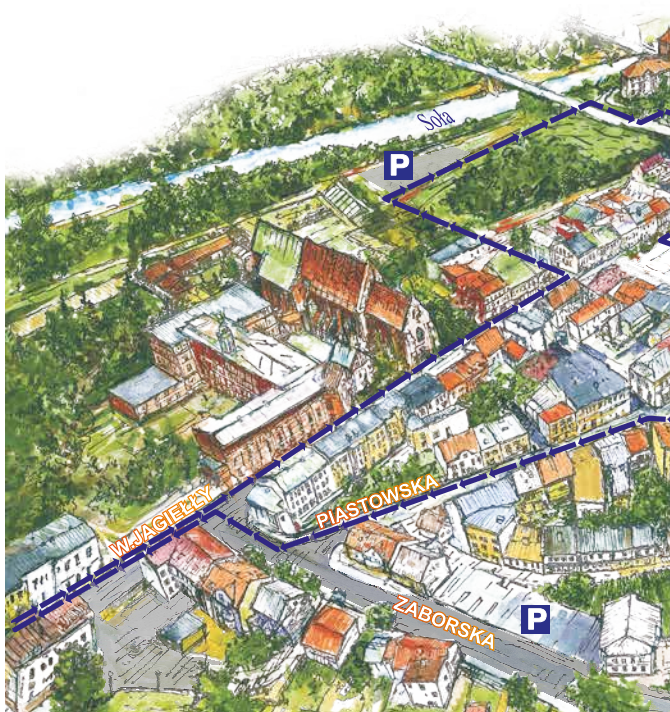
W czasie II wojny światowej kościół został częściowo zniszczony. Po wojnie odbudowano go, a w 1947 roku ustawiono przed nim figurę Matki Bożej Niepokalanej. W 1950 roku wmontowano w okna prezbiterium nowe witraże z przedstawieniami siedmiu boleści Najświętszej Marii Panny.

Najstarszy budynek klasztorny w stylu neoklasycystycznym połączony jest obecnie z kościołem parterową przewiązką. Drugi budynek, dostosowany do niego stylistycznie, wzniesiono w latach 50-tych XX wieku. W obrębie klasztoru znajduje się jeszcze secesyjno-modernistyczny budynek „Caritasu” wzniesiony w latach 1905-1910 oraz dwa budynki przedszkola z lat 30-tych XX wieku. Od wschodu i zachodu budynki Zgromadzenia Sióstr Serafitek otacza sad i ogród klasztorny. W klasztorze znajduje się udostępniana zwiedzającym izba pamięci poświęcona bł. Siostrze Małgorzacie Szewczyk, współzałożycielce zgromadzenia serafitek, pierwszej przełożonej zakonu i klasztoru oświęcimskiego.

UKŁAD URBANISTYCZNY OŚWIECIMIA - FAZY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO MIASTA

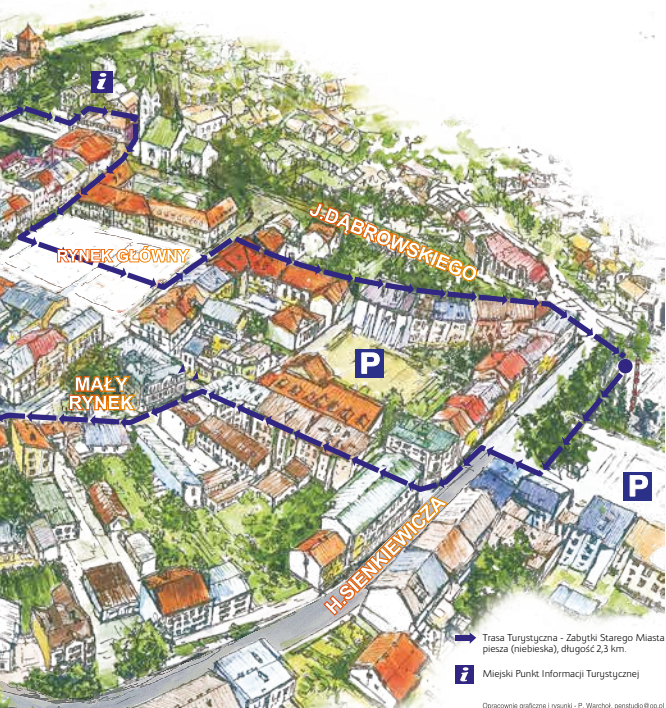
Układ urbanistyczny Oświęcimia z przełomu XIV i XV wieku od dwudziestu lat jest wpisany do rejestru zabytków. Należy do niego „zespół zabudowy starego miasta z przełomu XIX i XX wieku z głównymi dominantami: zamek, kościół i klasztor”.

Rozwój urbanistyczny Oświęcimia przebiegał w wielu fazach. W pierwszej z nich - fazie przedlokacyjnej, rozpoczynającej się umownie w XII wieku, kasztelania oświęcimska obejmowała obszar po obu stronach Wisły, z ziemią żywiecką włącznie, na wschodzie sięgając rzeki Skawy. Na wzgórzu zamkowym funkcjonował wtedy, otoczony obronnym wałem ziemnym, gród z przylegającym do niego od strony północnej podgrodzem. Wyznaczony był też plac targowy. Plac ten dał początek osadzie targowej, która obejmowała wschodnią część późniejszego miasta. Osada ta miała kształt wydłużonej owalnicy z wrzecionowatym placem wewnętrznym - jest to rejon dzisiejszego Małego Rynku i ul. Piastowskiej. Po obu stronach placu znajdowały się działki w wachlarzowatym układzie, którego ślady przetrwały do dziś w rozplanowaniu zabudowy przy ul. Piastowskiej i po wschodniej stronie Małego Rynku.

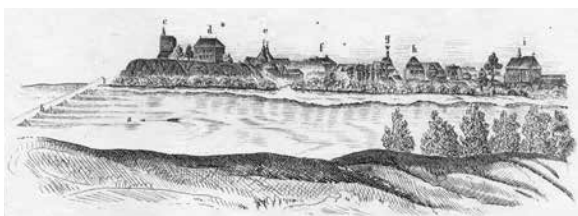
W tym czasie kościół funkcjonował na terenie osady lub obok niej. Być może usytuowany był w rejonie dzisiejszego kościoła Wniebowzięcia NMP, ale nie jest wykluczone, że pierwszym kościołem osady był, nieistniejący już, kościół św. Mikołaja w rejonie dzisiejszej ul. Mikołajskiej. Osada prawdopodobnie nie była otoczona obwodem obronnym. Koniec tej fazy rozwoju miasta wyznacza najazd Tatarów w 1241 roku, który był kataklizmem dla grodu i osady. Po odbudowie całkowicie zmienił się układ przestrzenny Oświęcimia.

W drugiej połowie XIII wieku nastąpiła lokacja miasta. Niestety nie jest znana dokładna data, a sam akt lokacji nie został zachowany. Za końcowy etap średniowiecznej urbanizacji można przyjąć otoczenie miasta obwodem obronnym w pierwszej połowie XIV wieku. W XIV wieku został wytyczony główny plac targowy. Pierzeje kwadratowego rynku wyznaczały bloki zabudowy o głębokości jednego sznura flamandzkiego. Przy narożniku południowo-wschodnim funkcjonował plac dawnej owalnicy jako rynek pomocniczy. Ustalenie lokalizacji budynków użyteczności miejskiej nie jest dziś możliwe.

Opracowanie graficzne i rysunki - P. Warchoł, penstudio@op.pl

Jatki znajdowały się zapewne w obrębie rynku, a składy soli i ołowiu w północnej części miasta. Teren lokowanego miasta sięgał w części południowej do wybudowanego na początku XIV wieku klasztoru dominikanów, którzy jako zakon żebraczy umieszczani byli zazwyczaj obok miasta a nie na jego terenie. Otoczenie miasta obwodem obronnym nastąpiło prawdopodobnie w czasie, kiedy Oświęcim był już stolicą samodzielnego księstwa. Kościół św. Mikołaja znalazł się poza tym obwodem, być może przyjmując wtedy funkcję kościoła szpitalnego. Obwarowania o konstrukcji drewniano-ziemnej miały tylko dwie bramy na osi północ-południe, w rejonie dzisiejszych skrzyżowań ulic Górnickiego z ul. Klucznikowską oraz ul. Jagiełły z ul. Zaborską. Zabudowa miasta była w tym czasie prawdopodobnie drewniana.

*Panorama Miasta Oświęcim z XIX w.;
ilustracja w zbiorach Muzeum Zamek w Oświęcimiu.*

Istotny wpływ na dalszy rozwój miasta miał ciągły napływ ludności. W 1457 roku, po sprzedaży księstwa królowi polskiemu, na terenie Oświęcimia masowo zaczęli się osiedlać Żydzi. W miastach królewskich nie obowiązywało prawo „de non tolerandis Judeis”, a od tego czasu Oświęcim był miastem królewskim. W 1563 roku wprowadzono zakaz nabywania przez nich domów przy rynku, co spowodowało wyodrębnienie się dzielnic żydowskich w rejonie obecnej ul. Berka Joselewicza i na przedmieściach, poza murami miejskimi.

W XVI wieku rozszerzono sieć dróg, przeprowadzono naprawę i modernizację murów miejskich, odbudowano zniszczony w pożarze w 1503 roku zamek z murami obronnymi, kościół parafialny i kościół dominikański. Prawdopodobnie w tym czasie powstała trzecia brama miejska w okolicy dzisiejszego skrzyżowania ul. Dąbrowskiego i ul. Sienkiewicza. Na rynku wzniesiono ratusz istniejący do XIX wieku.

W XVII wieku nastąpiła stopniowa degradacja Oświęcimia. Zniszczenia dokonane przez Szwedów w 1656 roku spowodowały, trwający blisko dwieście lat, upadek miasta. Pod koniec XVII wieku, zapewne w ramach odbudowy, przeniesiono wjazd na wzgórze zamkowe z północnej strony na obecną,

południową, jednak zamek, mający własny obwód obronny, nadal nie był związany z fortyfikacjami miasta. W 1772 roku, na mocy traktatu rozbiorowego, Austria zajęła m.in. ziemię oświęcimską. Zostały wtedy wprowadzone zmiany granic miasta, które przetrwały aż do 1939 roku. Uregulowano wszystkie drogi wylotowe z miasta, zlikwidowano cmentarz przy kościele parafialnym, lokalizując nowy poza murami miejskimi. Zniesiono klasztor dominikanów.

W XIX wieku zabudowa murowana stanowiła zaledwie połowę wszystkich budynków w Oświęcimiu. Panowała stagnacja gospodarcza, popadały w ruinę najcenniejsze obiekty historyczne w mieście - zamek i opuszczony klasztor poddominikański. W 1863 roku pożar strawił prawie 2/3 miasta - w tym ratusz, dwie synagogi i wieżę kościelną. Odbudowane po niszczącym żywiole centrum miasta było już w większości murowane.

Dopiero w drugiej połowie XIX wieku, dzięki rozwojowi kolei żelaznej i utworzeniu w Oświęcimiu węzła kolejowego łączącego Kraków, Wiedeń i Katowice, zaczął się na tym terenie rozwijać przemysł i handel. To z kolei przyczyniło się do wzrostu liczby ludności i rozbudowy przedmieść na przełomie XIX i XX wieku. Coraz większego znaczenia nabierała droga od stacji kolejowej do centrum miasta. W 1912 roku rozpoczęto budowę dróg dojazdowych do planowanego nowego mostu na Sole, który miał być usytuowany po stronie południowej zamku. Most ten oddano do użytku w 1924 roku - jest to obecny Most Piastowski.

*Ogólny widok z kościołem; karta pocztowa z roku 1907
w zbiorach Muzeum Zamek w Oświęcimiu.*

Na przełomie XIX i XX wieku największy wpływ na rozwój przestrzenny miasta miało przybycie do Oświęcimia Księży Salezjanów i Zgromadzenia Sióstr Serafitek. Nowo wybudowany klasztor i szkoła salezjańska, a także odbudowany gotycki kościół

poddominikański stały się, obok zamku i wieży kościoła Wniebowzięcia NMP, dominantą w panoramie miasta. Z kolei kościół i klasztor Sióstr Serafitek zamknął wschodnią pierzeję Nowego Rynku, czyli obecnego Placu Kościuszki.

W latach 1916-1917 wybudowano na Zasolu osadę barakową nazywaną Nowym Miastem. W centrum miasta zabudowa rozwijała się w kierunku wschodnim - wzdłuż ul. Dąbrowskiego.

W czasie II wojny światowej niemiecki okupant przeprowadził poprzedzone wysiedleniami mieszkańców Oświęcimia wyburzenia części miejskiej zabudowy, a następnie rozpoczął przebudowę historycznego centrum miasta według zasad tzw. „Heimatstilu”.

Dziś ślady tych prac (charakterystyczne podcienia) widać w budynku dawnego Hotelu Herz oraz Kamienicy Ślebarskich.

Po 1945 roku rozwój osiedli bloków wokół historycznego miasta w największym stopniu przyczynił się do zmiany struktury przestrzennej a funkcję centrum handlowego i kulturalnego przejęło Osiedle Chemików. W ostatnich latach podejmowane są próby przywrócenia Staremu Miastu jego dawnego znaczenia i wyglądu. W latach 2012-14 przebudowano Rynek Główny.

RYNEK GŁÓWNY

W pierwszej połowie XIV wieku został wytyczony główny plac handlowy w Oświęcimiu - obecny Rynek Główny. Pierzeje kwadratowego rynku stanowiła drewniana zabudowa, a rozplanowanie działek lokacyjnych w wielu przypadkach zgodne jest z obecną zabudową. Wiadomo, że w XVI wieku wybudowano piętrowy ratusz, ale zabudowa przy rynku nadal była drewniana. W XIX wieku rynek oświęcimski opisał Jan Nepomucen Gąt-

„Oświęcim. Rynek – Ringplatz”; karta pocztowa z 1913 roku; zbiory Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

Widok rynku oświęcimskiego po roku 1933; zbiory Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

kowski w „Rysie dziejów księstwa oświęcimskiego i zatorskiego” z 1867 roku: „w środku po największej części przez domki drewniane z podsieniami uformowanego rynku stał ratusz piętrowy, roku 1792 odnowiony i zegarem zaopatrzony. Całą ozdobą tego małego i biednego rynku były wówczas trzy kamienice piętrowe, figura św. Jana Nepomucena i studnia miejska bardzo głęboka, z której wodę za pomocą koła toczono, lecz nie pito, ponieważ się w niej kilka ludzi utopiło. Na rynku obok ratusza był także stawek z wodą, składem zwany, z którego do gaszenia pożarów czerpano.” Po dwóch pożarach w drugiej połowie XIX wieku, zabudowę przy rynku odbudowano, w większości już murowaną. W czasie II wojny światowej rynek został częściowo przebudowany przez Niemców. Podcienia przy ul. Plebańskiej i w narożniku dawnego Hotelu „Herz” są zrealizowanym fragmentem projektu kompleksowej przebudowy rynku. W tym czasie usunięta została z rynku płyta Grobu Nieznanego Żołnierza i figura św. Jana Nepomucena. Wycięto także drzewa, które posadzono w okresie międzywojennym. W latach 2012-14 przebudowano Rynek Główny w ramach funduszy z Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego. Na płycie rynku zostały wyeksponowane i podświetlone fragmenty murów XVI-wiecznego ratusza, a także odtworzono przedwojenną studnię miejską. Dużą atrakcją dla wszystkich jest miejska fontanna.

Rynek Główny współcześnie.

DAWNY RATUSZ MIEJSKI

Ratusz stał pośrodku oświęcimskiego rynku od połowy XVI wieku. Ten ponad dwustuletni już, piętrowy budynek odnowiono w 1792 roku ale niestety spłonął w 1863 roku. W okresie remontu Rynku Głównego, w latach 2012-2014, podczas badań archeologicznych natrafiono na fragmenty murów tego ratusza. Obecnie trwają prace związane z przygotowaniem zabytków do udostępnienia dla zwiedzających.

W 1872 roku podjęto uchwałę o budowie nowego Magistratu Królewskiego Miasta Oświęcimia. Prace rozpoczęto w kwietniu 1872 roku, pod nadzorem architekta Leopolda Michla. Po trzech latach, do ukończonego już budynku, przeniesiono biura władz miejskich, które mieściły się tam do okresu II wojny światowej. Po wojnie władze miejskie miały siedzibę w zamku, a od 1987 roku zajmują budynek przy ul. Zaborskiej.

Dawny Ratusz z drugiej połowy XIX wieku.

Dawny ratusz jest budynkiem o historyzujących cechach stylowych, z przewagą elementów neogotyckich. Jest murowany z cegły, tynkowany i podpiwniczony, jednopiętrowy, z dachem dwuspadowym. Charakterystyczna jest asymetryczna fasada ratusza, z wieżą w osi głównego wejścia. „Wieża” ta jest zwieńczona attyką z krenelażem i dwoma narożnymi wieżyczkami. Podobny gzyms oddziela nad wejściem dwie kondygnacje budynku. Na „wieży” ratuszowej w 1876 roku umieszczony został zegar - wymieniony na nowy w 2001 roku.

Budynek ten od wielu lat nie pełni już swojej pierwotnej funkcji, jednak od 1993 roku powiewa nad nim herbowa flaga miasta a w południe słychać stąd hejnał Oświęcimia - fragment poloneza skomponowanego przez Aleksandra Orłowskiego.

KAMIENICA ŚLEBARKICH

Na początku XIX wieku w północnej pierzei rynku została wzniesiona obszerna, piętrowa kamienica. Wybudował ją ówczesny proboszcz parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny - ks. Michał Ślebarski.

Jest to budynek murowany z cegły, tynkowany, podpiwniczony, jednopiętrowy, o neoklasycystycznych cechach stylowych. Ganek kolumnowy na osi wejścia jest wysunięty przed fasadę budynku na parterze, na pierwszym piętrze otoczony jest balustradą, na ścianie na osi wejścia zaznaczony jest jedynie pilastrami międzyokiennymi oraz trójkątnym przyczółkiem na dachu.

*Kamienica
Ślebarskich
widok
współczesny.*

W czasie II wojny światowej Niemcy w niewielkim stopniu kamienicę zmienili, przystosowując ją do funkcji siedziby swoich władz miejskich. Dodano wtedy małą wieżyczkę na kalenicy dachu i przebudowano wnętrza. W okresie powojennym budynek był m. in. siedzibą PZPR, a następnie, i tak jest do dziś, Sądu Rejonowego w Oświęcimiu.

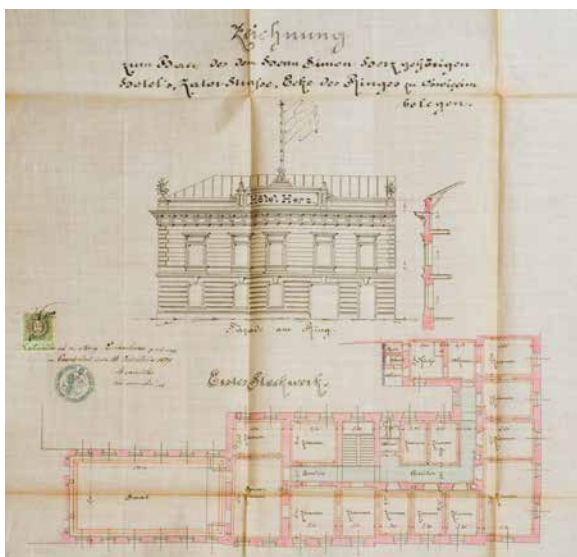

Północna pierzeja rynku z Kamienicą Ślebarskich z początku XIX w.

DAWNY HOTEL „HERZ”

We wschodniej pierzei Rynku Głównego w XIX wieku wybudowano piętrową kamienicę, w której mieścił się Hotel „Herz”. Jest to budynek znany głównie z tego, że 7 lutego 1915 roku gościł w nim ówczesny brygadier Józef Piłsudski, wraz z korpusem oficerskim Legionów Polskich. Działo się to z okazji obchodzonej w Oświęcimiu rocznicy postania styczniowego 1863 roku.

Obiekt jest murowany z cegły, tynkowany, jednopiętrowy i podpiwniczony. W czasie II wojny światowej Niemcy przebudowali go w tzw. „Heimatstil” według projektu Hansa Stosberga. Efektem tej przebudowy są m. in. podcienia w narożniku i mansardowe okna w dachu oraz likwidacja gzymsu konsolkowego pod okapem dachu i attyki z nazwą Hotel „Herz”. Od lat mieści się tu apteka.

Plan Hotelu "Herz",
1879 r.;
zbiory
Muzeum Zamek
w Oświęcimiu.

Dawny Hotel „Herz” widok współczesny.

PAŁAC ŚLUBÓW

Przy ul. Jagiełły w latach 1903-1912 została wybudowana willa doktora Antoniego Ślosarczyka. Do końca okresu międzywojennego był to prywatny dom mieszkalny.

Jest to budynek o historyzujących cechach stylowych, z przewagą elementów neorenesansowych i neobarokowych. Budowla jest murowana z cegły, jednopiętrowa i podpiwniczona, wzniesiona na planie prostokąta z ryzalitem w narożniku północno-zachodnim i gankiem na osi elewacji ogrodowej. Do ganku prowadzą zewnętrzne schody rozdzielne z podestem. Korpus budynku nakryty jest dachem mansardowym, a ryzalit dachem namiotowym. Od wschodu do budynku przylegał duży ogród - dziś jego miejsce zajmuje parking.

Pałacyk Ślubów - willa A. Ślosarczyka z początku XX wieku.

Willa ta nazywana była „zameczkiem” lub „pałacykiem” ze względu na bogactwo dekoracji mansardowych okien i ryzalit, stylizowany na wieżyczkę. Obecnie również budynek określany jest jako Pałac Ślubów, gdyż po konserwacji i modernizacji przeniesiono tu dawny Urząd Stanu Cywilnego, a na piętrze, z osobnym wejściem od strony ogrodu, znajduje się piękna sala ślubów.

W budynku tym od kilku lat ma swoją siedzibę Rada Miasta Oświęcim.

KAPLICA MAUZOLEUM RODZINY HALLERÓW W DWORACH

We wschodniej części Dworów usytuowany jest dawny zespół dworski z pierwszej połowy XIX wieku. Obecnie podzielony jest ul. Zwycięstwa na dwie części. Po stronie południowej stoją dawne budynki dworskie, a strona północna to pozostałość parku z jedynym dobrze zachowanym obiektem z całego zespołu - kaplicą mauzoleum rodziny Hallerów.

Kaplica Hallerów w Dworach z początku XIX wieku.

Budowa tej kaplicy rozpoczęta została w 1805 roku, po śmierci Barbary z Hallerów Rottmanowej. Kaplica ta jest budowlą w stylu klasycystycznym, murowaną i tynkowaną, wzniesioną na planie centralnym. Otoczona jest jorńskimi pilastrami podtrzymującymi gzyms, na którym wspiera się kopuła zwieńczona metalowym krzyżem. Wejście do kaplicy jest zamknięte

Fragment kratownicy z kaplicy Hallerów w Dworach.

łukiem pełnym opartym na dwóch pilastrach, w zwieńczeniu łuku umieszczono dekoracyjny zwornik. Pierwotnie w ołtarzu umieszczona była duża, drewniana figura św. Barbary. Ze względu jednak na jej ciężar, zastąpiono ją kilka lat temu mniejszą i lżejszą figurą Matki Bożej, a św. Barbarę umieszczono z boku. Po obu stronach ołtarza wmurowane są w ściany epitafia. Jed-

*Św. Barbara z kaplicy Hallerów w Dworach
- fragment rzeźby z początku XIX wieku.*

na z płyt poświęcona jest pamięci majora Cezarego Hallera de Hallenburg a druga - ostatniemu pochowanemu tutaj członkowi rodziny - Cezaremu Antoniemu Hallerowi, który zmarł 8 lipca 1972 roku. Przy drzwiach wejściowych, w posadzce, znajduje się wejście do krypty z trumnami pochowanych tutaj osób.

Kaplicę otacza pozostałość po parku dworskim. Przed wejściem ustawione są dwa rzędy ławek parkowych, gdyż obiekt ten należy do parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.

W 2009 roku przeprowadzono remont kaplicy.

CMENTARZ PARAFIALNY

Cmentarz rzymskokatolicki parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Oświęcimiu usytuowany jest po wschodniej stronie centrum miasta. Założony został w pierwszej połowie XIX wieku, a rozszerzany był w drugiej połowie XIX wieku, w okresie międzywojennym i w latach powojennych.

Do czasu założenia tego cmentarza, dziś już zabytkowego, funkcjonowały w mieście trzy cmentarze rzymskokatolickie. Pierwszy z nich był przy kościele Wniebowzięcia NMP, czynny do 1784 roku. Przy dwóch pozostałych kościołach Oświęcimia także były usytuowane cmentarze - przy kościele dominikańskim czynny do końca XVIII wieku, a przy kościele św. Mikołaja, rozebrany w 1749 roku, cmentarz był otwarty do połowy XIX wieku.

Cmentarz parafialny ma plan nieregularnego czworoboku. W części środkowej i północnej zachowane są ślady dawnego rozplanowania - z kaplicą cmentarną, kostnicą, aleją główną i szpalerem starych drzew wzdłuż dawnej granicy wschodniej.

Kaplica cmentarna pochodzi z okresu międzywojennego. Jest to budynek murowany z cegły, tynkowany, wzniesiony na pla-

Zabytkowy nagrobek Olgi Saganiak, opłakiwanej przez męża; z 2 poł. XIX w.

nie prostokąta, nakryty dachem trójspadowym krytym blachą. W środkowej części cmentarza usytuowany jest zespół najstarszych, zabytkowych nagrobków. Jest ich ponad dwieście.

W wielu przypadkach są to piękne przykłady sztuki sepulkralnej - zarówno te kute w kamieniu, jak i dzieła sztuki kowalskiej. Do najstarszych nagrobków należy m. in. obelisk z piaskowca - pozostałość z grobowca Russockich i Dąbskich, oraz obeliski żołnierzy austriackich poległych w bitwie z wojskiem pruskim 27 czerwca 1866 roku. Cztery grobowce rodzinne zaliczane są do zabytków architektury cmentarnej, są to m. in. neoromański grobowiec rodziny Stankiewiczów i neoklasycystyczny grobowiec rodziny Wojciechowskich z piękną rzeźbą płaczącego anioła.

Od 1986 roku cmentarz parafialny w Oświęcimiu wpisany jest do rejestru zabytków. Dziś jedynie istniejące już wcześniej grobowce są otwarte dla pochówków. Funkcję głównej nekropolii miasta przejął cmentarz komunalny, usytuowany poza centrum miasta - tak jak ponad 150 lat temu cmentarz parafialny.

Anioł z zabytkowego grobowca rodziny Radwańskich.

SYNAGOGA I MUZEUM ŻYDOWSKIE

Jedyna zachowana do dziś w Oświęcimiu synagoga została wybudowana przez Stowarzyszenie Studiujących Misznę (hebr. Chewra Lomdej Misznajot). Stowarzyszenie powstało w 1893 roku jako organizacja modlitwowa i edukacyjna. W latach 1893-1939 na czele organizacji stali m.in.: Natan Silbiger, Abraham Kaufmann, Salomon Joachim Barber i Jakób Singer. W okresie międzywojennym rabinami stowarzyszenia byli kolejno: Jekele Jankiel Zukerberg z Komarna, zięć admora z Sassowa, zastąpiony później przez Chaima Jehudę Judela Halberstama.

Stowarzyszenie nie posiadało pierwotnie własnej siedziby, a jego członkowie spotykali się w domu modlitwy chasydów chrzanowskich (tzw. chrzanowski sztibł) przy placu Szpitalnym (obecnie plac ks. Jana Skarbka). W 1912 roku Stowarzyszenie Lomdej Misznajot kupiło posesję od małżeństwa, Józefa i Gize-li Glassów, rok później rozpoczęto starania o budowę własnej siedziby i domu modlitwy. Nowa synagoga powstała między rokiem 1913 a 1918 i funkcjonowała do roku 1939. Podczas wojny jej wnętrze zostało całkowicie zniszczone, natomiast budynek przekształcono w niemiecki magazyn amunicji.

*Synagoga i Muzeum Żydowskie
w Oświęcimiu, plac Skarbka.*

*Aplikacja mobilna
Oszpicin Przewodnik po żydowskiej
historii oświęcimia (2014), dostępna
w App Store i Google Play.*

Po II wojnie światowej synagoga odzyskała na krótko pierwotną funkcję (1945-ok.1955). Modliła się w niej garstka Żydów oświęcimskich ocalałych z Zagłady. Po opuszczeniu przez nich Oświęcimia w budynku znajdowały się m. in. magazyny i hurtownia dywanów (1992-1997). W 1998 roku synagoga została zwrócona Gminie Wyznaniowej Żydowskiej w Bielsku-Białej, która następnie przekazała ją na rzecz Centrum Żydowskiego w Oświęcimiu. Miejsce to jest jedynym ocalałym w Oświęcimiu domem modlitwy, a jednocześnie przykładem typowego bejt midraszu (hebr. dom nauki) z początku XX wieku, który łączył

funkcje domu modlitwy i miejsca edukacji religijnej. W części dla mężczyzn znajdują się dwie zabytkowe tablice. Pierwsza z nich, umieszczona na mechicy, ścianie oddzielającej kobiety od mężczyzn, upamiętnia trzech gabajów – administratorów synagogi: Jakira Singera, Chaima Goldsteina i Altera Neuberga (1928). Stanowi ona jedyny oryginalny element z jej przedwojennego wystroju. Druga – sziwiti – znajduje się na ścianie wschodniej synagogi, po stronie prawej aron ha-kodesz. Ufundowała ją Hinda Cwetl, ku czci swojego zmarłego męża, Szlomo Zalmana Pelcmana z Kęt, nauczyciela i rabina (1907). Tablica została przypuszczalnie umieszczona w synagodze po II wojnie światowej przez ocalałych z Zagłady.

Fragment wystawy w Muzeum Żydowskim „Oszpicin. Historia żydowskiego Oświęcimia”.

W przylegających budynkach mieści się Muzeum Żydowskie z wystawą „Oszpicin. Historia żydowskiego Oświęcimia”. Wystawa główna w Muzeum prezentuje historię lokalnej społeczności żydowskiej, której początki sięgają drugiej połowy XVI wieku. Ekspozycja składa się z fotografii, dokumentów, zabytkowych eksponatów oraz multimedii, w tym wspomnień byłych żydowskich mieszkańców miasta. Na ekspozycji prezentowane są między innymi wyjątkowe judaika, pochodzące ze zniszczonej w 1939 roku przez hitlerowców Wielkiej Synagogi. Są one obecnie poruszającym symbolem zniszczonej kultury. Częścią Muzeum Żydowskiego jest także odrestaurowany dom ostatniego żydowskiego mieszkańca Oświęcimia, Szymona Klugera (1925-2000), zaadaptowany na Café Bergson - wegetariańską kawiarnię oraz miejsce wystaw czasowych.

www.ajcf.pl, www.oszpicin.pl

Zachowany do chwili obecnej cmentarz jest drugą żydowską nekropolią w Oświęcimiu. Niestety nie jest znana dokładna lokalizacja pierwszego z nich, który powstał ok. 1588 roku.

Istniejący cmentarz żydowski w Oświęcimiu jest położony u zbiegu ulic: Dąbrowskiego i Wysokie Brzegi. Został założony w tym miejscu przypuszczalnie na przełomie XVIII i XIX wieku. Podczas II wojny światowej cmentarz został całkowicie zdewastowany przez Niemców, a część jego powierzchni przeznaczona pod rozbudowę obecnej ulicy Dąbrowskiego. Cmentarz ostatecznie zamknięto w 1941 roku, po wysiedleniach ludności żydowskiej z Oświęcimia.

Cmentarz żydowski. Macewy - płyty nagrobne.

W pierwszych latach powojennych cmentarz został uporządkowany przez żydowskich mieszkańców Oświęcimia, którzy przeżyli Zagładę i powrócili do swojego rodzinnego miasta. W okresie powojennym zbudowano również mur okalający cmentarz. Ponownie uporządkowano go w latach osiemdziesiątych, głównie dzięki wsparciu Ashera Scharfa z Nowego Jorku. Część zniszczonych macew została ułożona wówczas w dwa lapidaria. Jednocześnie odbudowano ohel (hebr. namiot, drewniany lub murowany budynek wzniesiony nad grobem zasłużonego rabina), który upamiętnia rodzinę Scharfów. Na terenie cmentarza znajduje się również drugi ohel należący do Szymona Klugera, ostatniego żydowskiego mieszkańca Oświęcimia. Do czasów współczesnych zachowało się blisko 1000 kamieni nagrobnych.

Cmentarz jest dostępny dla zwiedzających. Klucz znajduje się w recepcji Muzeum Żydowskiego.

www.ajcf.pl, www.oszpicin.pl

PŁYTA NAGROBNA MIKOŁAJA MYSZKOWSKIEGO

Jednym z najcenniejszych eksponatów Muzeum Zamek w Oświęcimiu jest średniowieczna płyta nagrobna Myszkowskiego herbu Jastrzębiec.

Pierwotnie płyta ta znajdowała się w XIV-wiecznym kościele dominikanów w Oświęcimiu. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z książki „Rys dziejów księstwa oświęcimskiego i zatorskiego” Jana Nepomucena Gątkowskiego z 1867 roku. Kolejna informacja pochodzi z książki Jana Stanka „Z dziejów ziemi oświęcimskiej” z 1959 roku: „płyta ta za czasów okupacji została przez Niemców (...) użyta na umocnienie koryta rzeki” a po wojnie „autor w 1948 roku wydobyl ją z dna rzeki Soły koło zamku”. Przypuszczalnie została wtedy przeniesiona na dziedziniec zamku, spojona zaprawą cementową i przymocowana do południowej ściany wieży obronnej. Po blisko pięćdziesięciu latach ryt postaci i inskrypcja w bordiurze płyty, narażonej na zmiany temperatur i wilgoć, prawie zupełnie się zatarły. W październiku 1999 roku, po prawie dwuletniej konserwacji, płyta została umieszczona w jednej z sal Zbiorów Historyczno-Etnograficznych. W 2000 roku udało się dotrzeć do listu z 1895 roku, napisanego przez ks. Andrzeja Knycza - proboszcza parafii Wniebowzięcia NMP, do którego załączone były dwie fotografie oświęcimskiej płyty. Przemysław Mrozowski z Ośrodka Sztuki Zamku Królewskiego w Warszawie, na podstawie tych właśnie fotografii, dokonał próby odczytu inskrypcji na płycie. Jego zdaniem widoczna jest data - kwiecień 1482 roku i imię zmarłego - Mikołaj. Przypuszcza też, że płyta łączy się z pochówkiem Mikołaja Myszkowskiego z Myszkowic i Przeciszowa, który pełnił urząd kanclerza księstwa oświęcimskiego, za panowania ostatniego z książąt piastowskich w Oświęcimiu - Jana IV. Płyta nagrobna wykonana jest z wapienia jurajskiego, być może pochodzi z jednego z krakowskich warsztatów. Ma 235 cm wysokości, 95 cm szerokości i ok. 30 cm grubości. Wykonano ją techniką płaskiego reliefu. Na podstawie fotografii z 1895 roku można zobaczyć postać zmarłego. Widoczny jest na niej stojący ze złożonymi rękami mężczyzna, z wydatną łysiną i charakterystycznym zarostem, ubrany w długą, sfaldowaną szubę - ubiór charakterystyczny dla szlachty polskiej z końca XV wieku.

Płyta nagrobna Mikołaja Myszkowskiego z końca XV wieku.

MUZEUM I MIEJSCE PAMIĘCI AUSCHWITZ-BIRKENAU

Auschwitz stał się dla świata symbolem wojny, terroru, ludobójstwa i Holokaustu.

Obóz Auschwitz został założony przez Niemców na terenie okupowanego Oświęcimia jako obóz dla polskich więźniów politycznych, których pierwszy transport przywieziono z więzienia w Tarnowie 14 czerwca 1940 roku. Od 1942 roku Auschwitz-Birkenau stał się równocześnie jednym z centrów Holokaustu – masowej zagłady europejskich Żydów.

W Auschwitz Niemcy zgładzili co najmniej 1,1 mln ludzi, głównie Żydów, a także Polaków, Romów, jeńców sowieckich i osób innej narodowości.

Od 1947 roku na terenach byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady działa Państwowe Muzeum. Miejsce Pamięci obejmuje obszar dwóch zachowanych części obozu Auschwitz I i Auschwitz II-Birkenau.

W granicach Muzeum znajdują się poobozowe obiekty i ruiny, włącznie z ruinami komór gazowych i krematoriów.

Muzeum jest placówką naukowo-badawczą i edukacyjną. Gromadzi, opracowuje, konserwuje i udostępnia dokumenty i przedmioty poobozowe. W ostatnim czasie Muzeum odwiedzane jest każdego roku przez ponad milion osób z całego świata.

Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau.

W 1979 r. tereny byłego KL Auschwitz-Birkenau wpisane zostały na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Dzień wyzwolenia obozu – 27 stycznia – uchwalony został przez ONZ Międzynarodowym Dniem Pamięci o Ofiarach Holokaustu.

www.auschwitz.org

MUZEUM ZAMEK W OŚWIĘCIMIU

Muzeum Zamek w Oświęcimiu powstało 1 stycznia 2010 roku. Jednakże początki muzeum związane są z działalnością Zbiorów Historyczno - Etnograficznych, które zostały utworzone w 1993 roku przy Miejskim Ośrodku Kultury, a od 1996 roku do 2009 roku działały przy Oświęcimskim Centrum Kultury. Zbiory Historyczno - Etnograficzne od początku miały za zadanie przekazywanie dziedzictwa przeszłości miasta Oświęcimia i okolic. Zbiory muzeum rozrastały się dzięki pasji mieszkańców, kolekcjonerów oraz sympatyków, którzy dążyli do utworzenia muzeum miejskiego.

Fragment wystawy „W Królewskim Mieście Oświęcimiu”; ekspozycja Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

Muzeum realizując swoją misję gromadzi i przechowuje muzealia związane z historią miasta i ziemi oświęcimskiej. W kolekcji znajdują się dokumenty, pieczęcie, numizmaty, mapy, książki, fotografie, przedmioty użytku codziennego, zabytki archeologiczne. Większość eksponatów prezentowana jest na ekspozycji stałej, przedstawiającej życie przedwojennego Oświęcimia, wystrój wnętrz mieszkalnych, codzienne życie jego mieszkańców. Z kolei ekspozycja „W Królewskim Mieście Oświęcimiu” ilustruje najważniejsze wydarzenia historyczne miasta poczynając od okresu autonomii galicyjskiej aż do wybuchu II wojny światowej w 1939 r., przypomina o mieście, które zostało utracone poprzez wybuch wojny i hitlerowską okupację. Wystawę charakteryzuje wiele nowoczesnych rozwiązań wystawienniczych, przemyślanych elementów edukacyjnych oraz interaktywnych multimedialnych.

Muzeum organizuje także wiele wystaw czasowych propagujących kulturowe dziedzictwo ziemi oświęcimskiej i nie tylko. Prowadzone są także działania edukacyjne i warsztatowe skierowane do dzieci i młodzieży. Zajęcia realizowane są w oparciu o zbiory muzealne, poruszają tematykę minionych czasów, dzieje księstwa oświęcimskiego, polskie tradycje, zwyczaje i obrzędy. Z działalnością muzeum związane są także różne wydarzenia wśród których na stałe wpisały się: Jarmark Kasztelański, Noc Muzeów, Dni Miasta Oświęcimia, Zamkowe Wieczory Muzyczne.

www.muzeum-zamek.pl

BIBLIOGRAFIA:

1. *Oświęcim. Studium historyczno-urbanistyczne*, opr. L. Sulerzyska, B. Wojnar, L. Danilczyk Kraków 1990r., maszynopis, PKZ O/Kraków.
2. L. Sulerzyska, *Oświęcim. Zamek. Dokumentacja historyczna*, Kraków 1982, maszynopis, PKZ O/Kraków.
3. *Zamek w Oświęcimiu. Sprawozdanie z badań i nadzorów architektonicznych, 1988-1992, Wstępne podsumowanie wyników dotychczasowych badań konserwatorskich w latach 1983-1998*, opr. M. Filipowicz, A. Filipowicz, L. Sulerzyska, Kraków 1998r.
4. *Oświęcim. Zamek. Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1999-2000*, opr. L. Dębowska, T. Dębowski, Kraków 2000r.
5. J. N. Gątkowski, *Rys dziejów księstw oświęcimskiego i zatorskiego*, Lwów 1867r.
6. J. Łepkowski, *Okrąg Dawnej Rzeczypospolitej Krakowskiej. Obwód Wadowicki*, Warszawa 1863r.
7. A. Komoniecki, *Chronografia albo dziejopis żywiecki*, 1704r., wyd. S. Grodziski, A. Dwornicka, w ramach Pracowni Wydawnictw Źródłowych UJ, TMZZ, Żywiec 1987r.
8. *25-lecie działalności salezjańskiej w Polsce, 1898-1923*, wyd. w Mikołowie 1923r.
9. *Oświęcim wczoraj i dzisiaj*, opr. E. Skalińska-Dindorf, Oświęcim 2001r.
10. J. Stanek, *Z dziejów ziemi oświęcimskiej*, Kraków 1959r.
11. *Miejski Informator Kulturalny*, miesięcznik, XI.1997-III.1999r., OCK Oświęcim.
12. Niepublikowane materiały zgromadzone w Zbiorach Historyczno-Etnograficznych OCK i Centrum Żydowskiego w Oświęcimiu.
13. L. Filip, Z kart historii w: Pro-Memoria – Biuletyn Informacyjny, nr 8, styczeń 1998 r.

■ NOTATKI:

■ NOTATKI:

Wydawca:

O Ś W I Ę C I M
M I A S T O P O K O J U

Urząd Miasta Oświęcim
ul. Zaborska 2, 32-600 Oświęcim
Tel. +48 33 842 91 00, fax. +48 33 842 91 99
e-mail: um@um.oswiecim.pl
www.um.oswiecim.pl

Prawa autorskie:
Urząd Miasta Oświęcim

Tekst:
Magdalena Prochowska, Muzeum Żydowskie w Oświęcimiu,
Muzeum Zamek w Oświęcimiu,
Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau,
Wydział Promocji Miasta

Zdjęcia:
Andrzej Gworek, Ryszard Gałgan, Tadeusz Firczyk,
Magdalena Prochowska, Józef Bebak, Mykhailo Kapustian,
Andrzej Rudiak, Wydział Promocji Miasta

Projekt graficzny i skład:
Bogusław Kożuch
Multimedia Partner Sp. z o.o.
www.multimedia-partner.com.pl

 MultiMedia Partner

Wydanie V, zmienione
Oświęcim 2015

ISBN: 978-83-940335-4-5

www.um.oswiecim.pl